

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI VE RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM

Selami ERDOĞAN*

Özet

Türkiye'nin hükümet sistemine yönelik tartışmalar uzunca bir zamandır varlığını korumaktadır. Bu tartışmalar hükümet istikrarını sağlama amacına yoğunlaşmıştır. Türkiye'de bazı dönemlerde tek parti hükümetine dayanan hükümetlerin kurulduğu görülmektedir. Ancak, bu dönemlerde hükümette bir istikrar bulunsa bile, siyasal istikrardan söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü siyasal istikrar hükümet istikrarından farklı ve daha kapsamlıdır. Bu durumu irdelemek amacıyla Türkiye'de uygulanan hükümet sistemlerinin tasviri önem arz etmektedir. Türkiye'de hükümet sistemlerinde yaşanan evrime rağmen arzu edilen siyasal ve ekonomik istikrardan çoğu dönem uzak kalmıştır. İstikrar sorununu çözmek adına başkanlık sistemi tartışmaları uzun yıllar Türk siyasetinin gündeminde yer edinmiştir. Nihayetinde 2017 yılında yapılan Anayasa Değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. 2018 seçimleriyle beraber fiilen uygulanan bu model teorik olarak bir başkanlık sistemidir. Bu model ile yürütmenin güçlendiği ve yasamanın bazı noktalarda fonksiyonel kayıplar yaşadığı görülmektedir. Bu modelin uygulanmasından bu yana geçen 3-4 yıllık süreçte hükümet sistemi tartışmaları sona ermemiştir. Bu çalışmada; rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin içeriği analiz edilmiş ve uygulama araçlarının Türkiye'de uygulanabilirliği irdelenmiştir. Ayrıca siyasal istikrarı sağlaması bağlamında rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin realitesi değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ise rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin bazı uygulama araçlarının hükümete istikrar kazandırabileceği ancak siyasal istikrar bağlamında noksan kalacağı öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Siyasal İstikrar, Hükümet İstikrarı, Rasyonelleştirilmiş Parlamenter Sistem

GOVERNMENT SYSTEM DISCUSSIONS AND RATIONALIZED PARLIAMENTARY SYSTEM IN TURKEY

Abstract

Discussions about Turkey's government system maintains its existence a long time. These discussions focus on the goal of ensuring government stability. It is seen that governments based on one-party government have been established in some periods in Turkey. However, even if there is stability in the government in these periods, it is not possible to talk about political stability. Because political stability is different and more comprehensive than government stability. In order to examine this situation, it is important to describe the government systems implemented in Turkey. Despite the evolution in government systems in Turkey, the desired political and economic stability has remained far from most of the periods. In order to solve the stability problem, the presidential system debates have been on the agenda of Turkish politics for many years. Finally, with the Constitutional Amendment made in 2017, the Presidential Government System was adopted. This model, which was actually implemented with the 2018 elections, is theoretically a presidential system. With this model, it is seen that the executive is strengthened and the legislature has experienced functional losses at some points. In the 3-4 year period since the implementation of this model, the discussions on the government system have not come to an end. In this study; The content of the rationalized parliamentary system was analyzed and the applicability of the implementation tools in Turkey was examined. In addition, the reality of the rationalized parliamentary system has been evaluated in the context of ensuring political stability. As a result, it was predicted that some implementation tools of the rationalized parliamentary system could stabilize the government, but would be deficient in terms of political stability.

Keywords: Parliamentary System, Political Stability, Government Stability, Rationalized Parliamentary System

---

*Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, selami.erdogan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2245-4105

1. GİRİŞ

Devletin yönetiminin nasıl olması gerektiği uzunca bir zamandır tartışılmaktadır. Devletin yönetiminin idealize edilmesi bu tartışmaların merkezinde yer alır. Devletin organları olarak bilinen yürütme, yasama ve yargı işlevleri bu tartışmanın temel argümanları olmuştur. Buna dayalı olarak devlet erklerinin ilişkileri, bağlantıları, birlikteliği ve ayrılığı siyasal sistemlere yön vermiştir. Kuvvetlerin birliğini öngören teoride; monarşi, diktatörlük veya meclis hükümeti gibi sistemleri vardır. Buna karşılık anayasa hukukunun temel prensiplerinden birisi olan kuvvetler ayrılığı teorisine göre üç tip sistemden söz edilebilir. Bunlar; başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi ve parlamenter sistemdir. Söz konusu olan bu üç hükümet sistemi birer prototiptir. Ancak siyasal sistemler tarihsel, toplumsal, coğrafi ve kültürel bir takım birikimlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu sebepten dolayı hükümet sistemlerine etkinlik ve istikrar kazandırma gayesi ile devletlerin kendilerine özgün uygulamaları olmuştur. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem bu amacın bir çıktısıdır. 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransız Anayasası ve 1982 Türk Anayasası parlamenter sistemi güçlendirmeye yönelik uygulamaları benimsemiş ve yürütmeye istikrar kazandırmayı amaçlamış anayasalardır.

Öte yandan, Türkiye'nin parlamenter sistem deneyimi büyük kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaları tespit etmek için tarihimizde uygulanan anayasalara bakmak gerekir. Türk Cumhuriyet tarihinde 1921 Anayasası'nda meclis hükümeti, 1924 Anayasası'nda karma hükümet modeli, 1961 Anayasası'nda parlamenter hükümet sistemi ve 1982 Anayasası'nda ise yürütmenin ağırlığının arttırıldığı bir parlamenter hükümet sistemi uygulanmıştır. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği neticesinde ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir.

Türkiye'nin hükümet sistemi tartışmaları ve siyasal sistemin evrimine bakıldığında siyasal istikrar arayışı üzerine kuruludur. Ancak istikrar anlayışı tek boyutlu değildir. Yani sadece hükümetin sürekliliğine bağlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü hükümetin sürekliliği hükümet istikrarına işaret eder. Ancak siyasal istikrarın boyutları politik, ekonomik ve toplumsaldır. Bu doğrultuda, söz konusu olan bu çalışmada; parlamenter sisteme istikrar ve etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamaları ile literatürde yer edinmiş olan "rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem" kavramının içeriği analiz edilecektir. Buradan hareketle Türkiye'nin siyasal sistem uygulamaları ve istikrar arayışı irdelenecektir. Daha sonrasında Türkiye'de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem tartışmaları ve ileri sürülen esaslar ele alınacaktır. Sonuç olarak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem araçlarının Türkiye'de uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. KUVVETLERİN YUMUŞAK AYRILIĞI: PARLAMENTER SİSTEM

Kuvvetler ayrılığı; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin birbirinden ayrılmasını ileri süren teoridir. Kuvvetler ayrılığı teorisi mevzuat yapım alanının, mevzuat uygulama alanının ve mevzuata uymayanların cezalandırılması alanının tek bir elde toplanmasının önüne geçmektedir. Yani kuvvetlerin bölünmesini ifade eder (Yayla, 2014a: 164; Bülbül, 2021: 312-313). Teorinin düşünsel fikirleri ise John Locke ve Montesquieu'ya dayanmaktadır. Locke devletin bir sözleşme neticesinde var olduğunu ileri sürerek

egemenlik yetkisinin kullanımını bu sözleşme temeline oturmaktadır. Klasik liberal düşüncenin öncü isimlerinden birisi olan Locke; modern kuvvetler ayrılığı teorisinin ilk savunucusudur. Locke göre; geleneksel tabulardan kurtulup modern ve akılcı ilkelerin benimsenmesi önemlidir. Siyasi sistem için de aynı düşünceye sahip olmasından ötürü yasama, yürütme ve federatif güç şeklinde bir tasnifle devlet organlarının ayrımını ileri sürmektedir (Kutlu, 2001: 109-111; Eroğlu, 2010: 9-11).

Montesquieu ise kuvvetler ayrılığı teorisini özgün ve günümüz anlamı ile ortaya koyan ilk isimdir. Montesquieu hükümet biçimlerini cumhuriyet, monarşi ve istibdat şeklinde ele almıştır. Hükümetleri “ulusal bir ruhla” özdeşleştirmiştir. Ayrıca hükümet çeşitlerinde coğrafi koşullar, iklim şartları, kültürel ve siyasi davranışların etkili olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle “Kanunların Ruhü” adlı eserinde yer verdiği “İngiltere’deki Devlet Yapısı Üzerine” adlı bölümde güçler ayrımını teorize eder (Montesquieu, 2021: 198-199). İngiliz siyasi yapısına dayalı olarak üç ayrı kuvvet varlığını ileri sürmektedir. Bunlar; yasama, yürütme ve yargı gücüdür. İngiltere örneği üzerinden yasamanın iki kamaralı olduğunu belirtir. Avam Kamarası ve Lordlar Kamarasını örnek olarak gösterir. Buna ek olarak yürütme gücünü krala denk tutar. Yargı gücünün ise jüri sistemine dayalı halk mahkemesi olduğunu belirtir (Akgül, 2010: 83-85).

Kuvvetler ayrılığı teorisine dayalı modern hükümet sistemleri ise genel bir tasnif ile üçe ayrılmaktadır. Bunlar parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemidir. Parlamenter sistem diğer iki sisteme göre daha eski bir modeldir. Ayrıca İngiltere örneği ile ön plana çıkmaktadır. Zaten parlamenter sistem İngiliz siyasal hayatının bir ürünüdür. Parlamenter sistem; yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden yumuşak bir şekilde ayrıldığı hükümet modelidir. Bu sistemde yürütme erki iki başlıdır. Yani yürütme erki devlet başkanı ve hükümetten oluşmaktadır. Bu sistemde devlet başkanı ise siyaseten sorumsuzdur (Buran, 2020: 161). Ayrıca parlamenter sistemde parlamentonun ağırlığı vardır. Sistemin kalbi parlamentodur. Bu hükümet sisteminde parlamento yasama organdır. Yürütme organı da parlamentonun içerisinden çıkmaktadır. Yürütmenin başı olan başbakan aynı zamanda parlamento üyesidir. Yani milletvekilidir. Bakanlar parlamento dışından olabileceği gibi parlamento üyesi de olabilir. Bu yüzden kuvvetler ayrılığı keskin değil, zayıftır. Yasama ve yürütme yetkileri kural gereği iki ayrı organa tanımlanmıştır. Ancak birbirinden tam bağımsız değildir (Gözler, 2010: 587). Sistemin en güçlü aktörü ise başbakandır. Çünkü hem yasamanın bir parçası hem de hükümet başkanıdır. Buna dayalı olarak parlamenter sistem “başbakanlık sistemi” olarak ifade edilebilir (Yayla, 2014b: 70-71).

Bu bağlamda, parlamenter sistemin özellikleri şöyle sıralanabilir; yasama ve yürütme erkinin etkileşimi vardır. Çünkü kuvvetlerin ayrımı yumuşaktır. Ayrıca hükümet başkanı yani başbakan milletvekilidir. Yürütme organı düalist bir yapıdan oluşmaktadır. Devlet başkanı ve hükümet başkanı iki ayrı kişidir. Devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuz, tarafsız ve semboliktir. Siyaseten meclise karşı sorumlu olan hükümettir. Hükümet yani başbakan ve bakanlar kurulu yürütme yetkisi ve görevine sahiptir. Bakanlar hem bireysel hem de kolektif olarak yasamaya karşı sorumludur. Hükümet parlamentodan güvenoyu almalıdır. Parlamento güvensizlik oyu ile hükümeti düşürebilir. Parlamentonun yürütme organı üzerinde denetimi vardır. Buna karşılık yürütmenin de yasamayı fesih yetkisi vardır. Başbakanın milletvekili

olmasından dolayı ve bakanların milletvekili olabilme ihtimalinden dolayı net bir organik ve işlevsel ayrılık söz konusu değildir. Organik ve işlevsel işbirliği vardır (Erdoğan, 2019: 251-252; Gözler, 2021a: 91-96)

2.1. Parlamenter Sistemin Avantajları

Parlamenter hükümet sistemi siyasal krizlere ve tıkanıklara çözüm bulabilir. Özellikle güvenoyu ve fesih argümanları ile bu krizlerin aşılması mümkündür. Bu yönü ile parlamenter hükümet sistemi esneklik sağlayabilir. Çünkü karşılaşılan bir kriz karşısında ciddi siyasal değişiklikler yapılabilmektedir. Parlamenter hükümet sistemi kutuplaşmanın önüne geçebilir. Çünkü bu sistemin işleyiş mantığı sıfır oyununa dayalı değildir. Yani hükümetin seçimi kazanınca her şeyi kazandığı veya kaybedince her şeyi kaybettiği söylenemez. Parlamenter sistemde iktidar olmayan partiler sistemden dışlanmaz. Parlamentoda muhalif siyasi partilerin üyeleri yasa yapımı ve hükümet denetimi sürecine katılır. Parlamenter hükümet sisteminde devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı siyaseten sorumsuz, tarafsız ve semboliktir. Bu yüzden cumhurbaşkanının uzlaştırıcı bir rolü olabilir. Üstelik devletin ve milletin bütünlüğünü temsil etmesi de bu noktada devlet başkanına uzlaştırıcı bir rol tanımlar. Bu rolü ile devlet başkanı siyasal kriz ve tıkanıklıklar durumunda ılımlı yaklaşımlar sergileyebilir. Parlamenter hükümet sisteminde halkın katılım sağlaması demokratik niteliği güçlendirir. Bu sistemde haklı katılımı ile siyasi parti çeşitliliği artar ve temsilde adalet sağlanır. Temsiliyetin artması ile toplumsal talep ve ihtiyaçların parlamentoya aktarılması gerçekleşir. Devlet başkanı ve hükümet başkanının iki ayrı kişi olması ve buna ilaveten yürütme yetkisinin başbakan ve bakanlar kuruluna tanımlanması ile yetki paylaşımı gerçekleşir. Bu noktada, yürütmeden kaynaklı krizlerin sorumlusu tespit edilebilir. Seçim yoluna gidilmeden hükümet değişikliği yapılabilir. Ayrıca yürütme organındaki yetki paylaşımından dolayı güç zehirlenmesinin önüne geçilir (Özbudun, 2017: 97-98; Tunçkaşık, 2017: 14-15; Özdemir, 2018: 17-18).

2.2. Parlamenter Sistemin Dezavantajları

Parlamenter hükümet sistemi siyasal istikrarsızlıklara ve hükümet istikrarsızlığına neden olabilir. Çünkü parlamentoda siyasi parti sayısı çok olabilir. Bu noktada hükümetin parlamento desteğine ihtiyaç duyduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer parlamento desteği alınamaz ise hükümet kurulamaz. Parlamenter hükümet sisteminde hükümet parlamento desteğini alamaz ise güvensizlik oyu ile hükümet düşebilir. Bu durum hükümet istikrarsızlığını ortaya çıkartmaktadır. Ya da parlamento desteği alınamazsa hükümetin kurulabilmesi için koalisyon yöntemine gerek duyulabilir. Bu durumda kolektif yapıda olan hükümetin daha fazla parçalanmasına yol açar. Ayrıca hükümetin kolektif yapısı gereği fikir ve görüş ayrılığı çıkma riski vardır. Parlamenter hükümet sisteminde demokrasi niteliği zayıflayabilir. Çünkü hükümet parlamentodan çıkmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde koalisyon hükümeti kurulması durumunda ise siyasal krizler tetiklenebilir. Buna ilaveten koalisyon hükümetlerinin hesap verilebilirlik niteliği düşüktür. Yasama ve yürütme ilişkisi bağlamında güvenoyu ve fesih argümanları ile hem parlamentonun feshi hem de hükümetin düşürülmesi ile karşılaşılabilir (Yücel, 2009: 89-99; Kuzu, 2016: 89-90; Tunçkaşık, 2017: 16).

3. RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM

Parlamenter sisteminin düşünsel temelinde; ilk anayasal belge olarak literatürde yer edinmiş olan 1215 Magna Carta Bildirgesi ile İngiltere’de doğup gelişen Westminster modeli yer almaktadır. Bu iki temel parlamenter sistemin İngiliz siyasi tarihinin bir çıktısı olduğunun göstergesidir. Sistemin işleyiş mantığı belirli bir tarihsel birikim ve siyasal süreçte edinilen tecrübeler sonucu şekillenmiştir. Yani doğrudan insan aklı ile oluşturulmamış tarihsel, kültürel ve ampirik yöntemler ile gelişim göstermiştir. İngiltere parlamenter sistemin prototipidir. Parlamenter sistemi başarı ile uygulayan ülkelerin başında da İngiltere gelmektedir. Buna benzer bir şekilde güçlü felsefe geleneği, kameralizm anlayışı ve klasik devlet güçleri yaklaşımı ile Almanya da parlamenter sistemi başarı ile uygulamaktadır. Ancak parlamenter sistemin diğer uygulamalarına bakıldığında ise istikrar ve etkinlik sorunu yaşadığı söylenebilmektedir. Parlamenter sistemin güçlü ve disiplinli partilere ihtiyaç duyar. Sistemin istikrar ile etkinliği bu şekilde sağlanabileceği söylenebilir. Tam aksi durumda parti disiplinleri zayıf ise güçsüz, zayıf ve verimsiz hükümetlere yol açabilmektedir (Yayla, 2015: 283). Bu durum karşısında parlamenter sistemin güçlendirilmesi yönünde bir yaklaşım sergilenmiştir. Parlamenter sistemi güçlendirme anlayışı ise insan aklına dayalıdır. Yani insanın akılcı yöntemleri ile bu sisteme istikrar ve etkinlik kazandıracağı öngörülmektedir. Buna dayalı olarak parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesi yani aklileştirilmesi ile siyasal istikrarın sağlanacağı düşünülmüştür. Rasyonelleştirilen parlamenter sistem; hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu düşünce parlamenter sistemin temel özellikleri koruyup siyasal mekanizmanın işleyişinin güçlendirilmesini benimsemektedir (Tanchev, 1993: 33).

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem kavramı ilk kez Boris Mirkin Guetzevitch tarafından kullanılmıştır (Gözler, 2008: 162). Guetzevitch’i “Hukuku Esaslı Yeni Temayüller” adlı eserinin birinci faslında “İktidar Mevkiinin Rasyonelizasyonu Meselesini” ele almıştır. Bu bölümün beşinci kısmında parlamentarizmin rasyonelizasyonuna yer vermiştir. Guetzevitch yeni parlamentarizm olarak adlandırdığı rasyonelleşme yönteminin İngiltere modelinden çok farklı olmadığını kabul etmektedir. Bazı ülkelerin anayasalarının hukuki tahlilini yapıp icra kuvvetinin [yürütme] etkinliğini arttırmaya yönelik bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre; siyasal hayatın tamamen yazılı normlar ile düzenlenmesi gerektiği belirtmektedir. Guetzevitch (1938: 21-28) yasama ile yürütme erkleri arasındaki ilişkinin de yazılı hukuk kurallarına dayalı olarak düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu doğrultuda rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin tanımları şu şekilde yapılabilir;

Erdoğan Teziç’e (2016: 525-528) göre rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sistemin klasik uygulamalarından kaynaklanan sorunları ve hükümet krizlerini çözmek amacıyla siyasetin hukukileştirilmesine dayalı olarak bir tadilat yapma yoludur. Ancak Teziç rasyonelleşme yönteminin yani siyasi hukukleşmenin doğrudan etkinlik ve istikrar sağlamadığını düşünmektedir. Ona göre; hükümet istikrarını sağlayacak temel unsur disiplinli siyasi partiler ve istikrarlı bir çoğunluktur.

Ergun Özbudun’a (2018: 43) göre rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sisteme hem kurumsal hem de kuralsal bakımdan işlerlik kazandırma ve siyasal bunalım ile tikanlıkların önüne geçme amacıyla olan modeldir. Ona göre; parlamenter rejime istikrar ve etkinlik kazandıracak ana unsur mutlak,

sağlam ve güçlü parlamento çoğunluğudur. Bu tarz çoğunluk uygulamalarının ise ılımlı ve disiplinli siyasi partiler sağlanacağını belirtmektedir.

Kemal Gözler'e (2008: 162) göre; rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; sağlam bir parlamento çoğunluğuna dayalı olmayan istikrarsız hükümetlere güç ve etkinlik kazandırmaya yönelik hukuk kuralları bütünüdür. Ona göre; parlamenter sistemin rasyonelleşmesi ise hem demokratik hem de pragmatik bakımdan yararlıdır. Çünkü parlamenter sistemlerde hükümet yasama desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu sebepten dolayı hükümet fonksiyonel etkinlik ve istikrar için yasamada üye bakımından etkin çoğunluğa sahip olmalıdır. Bu çoğunluk mutlak olmasa da nisbi olması durumu bile istikrar sağlayabilecektir. Önemli olan parlamentoda bir çoğunluğun sağlanması ve çoğunluğunu sağlayacak araçlar ve yöntemlerin uygulanmasıdır. Parlamenter sistemin rasyonelleşmesi ise tam olarak bu araçların uygulanmasına karşılık gelmektedir (Gözler, 2010: 631-632).

Bu tanımlara benzer bir şekilde; Kıta Avrupa'sı ülkelerinin İngiliz tipi parlamenter sistemden yola çıkarak, çok partili ve dinamik bir siyasal sistemi öngörüp, hükümet istikrarsızlıklarının önüne geçmek amacıyla hükümet politikalarının yasal denetimine tabi olduğu anayasal mekanizma ve usuller parlamenter hükümet sisteminin rasyonelleştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Tanchev, 1993: 33; Özdemir, 2018: 21).

Öte yandan, ülkelerin hükümet sistemlerine bakıldığında ise 1949 tarihli Alman Anayasası, 1958 tarihli Fransız Anayasası, 1975 tarihli Yunan Anayasası, 1978 tarihli İspanyol Anayasası ve 1982 tarihli Türk Anayasası rasyonelleştirilen parlamentarizm uygulamalarına örnek olarak sıralanabilmektedir (Kaboğlu, 2005: 130). Bu örneklerin anayasalar üzerinden verilmesinin temel sebebi ise hukukileştirme anlayışına dayalıdır. Yani devlet erklerinin yasal ve yazılı olarak tanımlanması ile rasyonelleşme gerçekleşmektedir.

Tanımlamalardan hareketle, yasama ve yürütme erkleri arasında siyasi tikanlıkların aşılmasında kullanılan bir yöntem olarak rasyonelleştirme eğilimi; istikrar ve etkinlik kazandırma noktasında pozitif katkılar sağlamaktadır. Buna karşılık parlamenter sistemin etkinlik ve istikrar kazanması konusunda Sartori yasama ve yürütme erkinin ilişkisine değinmiştir. Sartori (1997: 147-149); hükümet istikrarı için yürütme erkinin yasama erkine bağımlılığının azaltılması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak bu doğrudan kuvvetlerin sert ayrılığını yansıtmamaktadır. Yani parlamenter sistemin temel özelliği olan yürütme erkinin yasamanın içerisinden çıkması özelliğine sahip çıkmakta ve işlevsel olarak tanımlamaların net bir şekilde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Buna ilaveten, Yücel (2009: 152-156); istikrar ve etkinliği doğrudan sağlayan rasyonelleştirme yönteminin aynı zamanda esneklikte sağladığını belirtmektedir. Hatta esneklik özelliğinin yazılı normlara dayalı olarak somutlaştırılması rasyonel parlamenter sistemin araçlarından birisidir. Bu çerçevede parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesine başvuru araçları, usuller ve uygulamalara değinmek yerinde olacaktır.

Kemal Gözler rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin araçlarını genel hatları istikrar kazandırma ve etkinlik kazandırma bağlamında bir ayrıma tabi tutarak ele almıştır. Ona göre; istikrar kazandırma amacı hükümetin kurulmasını kolaylaştırma ve hükümetin düşürülmesine yönelik uygulamaları öngörmektedir. Etkinlik kazandırma amacı ise kanun çıkarılmasının kolaylaştırılması ve hükümetin kararname

çıkarmasının kolaylaştırılmasına yönelik uygulamalar üzerinden ele almıştır. Gözler'in tasnifi üzerinden hareketle parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesine dair öngörülen araç ve uygulamalar istikrar kazandırma ve etkinlik kazandırma şeklinde ele alınabilmektedir.

Hükümete istikrar kazandırmaya yönelik uygulamalar; zımni güven uygulaması, güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesi, yapıcı güvensizlik oyunun verilmesi, hükümetin kurulması için daha düşük çoğunluk aranması, serinleme süresinin tanımlanması, güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması, fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesi ve güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması şeklindedir. Hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamalarsa; blok oylama uygulaması, giyotin uygulaması, teşrii zorunluluk hali ve yürütme erkinin kararname yetkisine yönelik uygulama şeklindedir (Gözler, 2010: 622-63).

Hükümete istikrar katmaya yönelik uygulamalardan ilki *zımni güven uygulaması*dır. Zımni güven uygulaması hükümetin güven oylaması yapmadan göreve başlamasını öngörmektedir. Bu yöntemde hükümetler güvenoyu almadan ama güvenoyu almış gibi yani daha kolay bir şekilde kurulabilmektedir. İkinci uygulama *güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesidir*. Parlamenter sistemde güvensizlik oyu ile hükümet düşürülebilmektedir. Rasyonelleşme yönteminde sistemin güvensizlik önergesi verme özelliği korunup sadece sınırlamaya tabi tutulmaktadır. Yani parlamento hükümete güvensizlik önergesi verebilecek ancak bu hak sınırlı sayıda olacaktır. Üçüncü uygulama *yapıcı güvensizlik oyunun* verilmesidir. Bu uygulama ile hükümetin düşmesi durumunda yerine yeni bir hükümetin kurulması öngörülmektedir. Yani güvensizlik oyu ile hükümetin görevden düşürülebilmesi için yasama üyelerinin yeni bir hükümet başkanı seçmesi gerekir. Böylelikle güvensizlik oyu ile eski hükümet düşebilir iken yapıcı yaklaşımla yeni bir hükümet kurulabilmektedir. Dördüncü uygulama *hükümetin kurulması için daha düşük çoğunluk aranması*dır. Bu uygulama hükümetin düşürülmesi için gereken çoğunluğa kıyasla daha düşük bir çoğunluk ile hükümetlerin kurulmasını öngörür. Bu yöntem ile hükümetler daha kolay kurulabilmektedir. Beşinci uygulama *serinleme süresinin tanımlanması*dır. Hükümetlerin düşmesini önleme amacıyla yasama üyelerinin soğukkanlı hareket edebilmeleri için yapılacak faaliyetlerin kısa süreli ertelenmesine serinleme süresi denir. Altıncı uygulama ise *güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması*dır. Bu uygulama hükümeti düşürme yöntemi olarak güvensizlik oylamasında üye tam sayısının salt çoğunluğu gibi nitelikli bir çoğunluğun aranmasını öngörür. Yani dolaylı olarak hükümet istikrarı sağlanmakta ve hükümetin düşürülmesi için çoğunluğun mutlak veya nitelikli olması gerekmektedir. Yedinci uygulama *güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması*dır. Bu uygulama ile güvenoyu esnasında oy kullanmayan veya çekimser kalan yasama üyelerinin etkisi gözetilmektedir. Yani güvenoyu verenlerden ziyade güvensizlik oyu verenlerin sayılması ile hareket edilmektedir. Böylelikle nitelikli bir güvensizlik oyu yok ise hükümet görevine devam edebilmektedir. Sekizinci uygulama ise *fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesidir*. Bu uygulama ile yasama organının feshi ve hükümetin güvenoyu alamaması durumları birbirine entegre edilmektedir. Yani yasama üyeleri hükümeti güvenoyu ile düşürmek isterse aynı zamanda kendi görevini kaybetme riskini de göze almak durumunda

kalır. Böylelikle hükümetin istikrarda kalmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiş olur (Yücel, 2009: 158-170; Gözler, 2010: 622-627; Tunçkaşık, 2017: 10).

Öte yandan, hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamalardan ilki ise *blok oylama uygulamasıdır*. Bu uygulama ile kanunların daha kolay çıkartılması amaçlanır. Kanun maddelerinin tek tek oylanmasından ziyade kanun bütün olarak oylanır. Nihayetinde kabul edilmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir. Kabul ve ret işlemleri tek bir blok olarak yapılır ve kanun daha kolay çıkartılabilir. Ayrıca kanunun çıkarılmaması durumunda zaman kaybı yapılmamış olur. İkinci uygulama ise *Giyotindir*. Giyotin uygulaması yasa yapım süreci ile hükümetin düşürülmesi durumlarını birbirine entegre etmektedir. Giyotin uygulaması oldukça keskin bir yaklaşımla kanunun kabul edilmesini öngörür. Aksi bir durumda ise hükümetin düşürülmesine sebebiyet verir. Yani kanun kabul edilmeli ya da hükümetin görevine son verilmeli anlayışına dayalıdır. Üçüncü uygulama ise *teşrii zorunluluk halidir*. Bu uygulama ise giyotine benzer bir yaklaşıma sahip olup yeni bir alternatif sunmaktadır. Aynı giyotin uygulamasında olduğu gibi kanunun kabul edilmesi ya da hükümetin düşürülmesi üzerine kuruludur. Ancak alternatif bir yaklaşımla yasama erkinin kanun yapma yetkisinin altı aylık bir süre askıya almaktadır. Bu noktada kanun kabul edilmeli veya hükümet düşürülmeli ya da yasa yapım sürecinin askıya alınması kabul edilmelidir. Dördüncü uygulama ise yürütme erkinin kararname yetkisine yöneliktir. Bu uygulama iki şekilde tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki *özerk kararname uygulamasıdır*. Anayasa yürütme erkinin de kararname yetkisine dair düzenlemelere yer vermesini öngörür. Etkinlik kazandırma amacı ile hükümete özerk nitelikte istisnai olarak kural koyma yetkisinin anayasal olarak tanımlanmasını ifade eden uygulamadır. İkincisi ise *KHK çıkarma yetkisidir*. KHK çıkarma yetkisi de hükümete etkinlik kazandırma uygulamalarından birisidir. Hükümete yasama organı tarafından tanımlanan bir yetki neticesinde kanun hükmünde bir norm yapma yetkisinin verilmesini ifade eder (Gözler, 2010: 627-631; Akartürk ve Küçük, 2021: 142).

Bu bağlamda, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin benimsediği ilkeler ve prensipler şöyle sıralanabilir; Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem; parlamenter sistemin özünden kopuk değildir. Aklileştirme yönteminin temel amacı hükümet istikrarının sağlanmasıdır. Yasama ve yürütme erkinin ilişkisini yazılı normlara dayalı düzenlemelidir. Bu düzenleme hem kurum hem de kural bakımından yapılmalıdır. Yani yapısal ve işlevsel etkinliği amaçlanır. Disiplinsiz siyasi partilerden oluşan hükümetlerin politika yapım sürecinde neticeye varmalarını amaçlayan uygulamaları benimsenir. Bu yaklaşımları ile parlamenter sistemin istikrar sorunlarına yönelik olarak sisteme esneklik katabilir.

4. TÜRKİYE'DE SİYASAL SİSTEM UYGULAMALARI

Türk siyasi hayatında ilk anayasa 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî'dir. Bu anayasa ile ilk kez parlamento kurulmuştur. Yani Türkiye'de parlamento geleneğinin başlangıcı 1876 Anayasası'dır. Ancak parlamentonun açılmasından kısa bir süre sonra anayasa askıya alınmış ve mutlakiyet dönemi yaşanmıştır. 1908 ve 1909 yıllarında yapılan düzenlemeler neticesinde 2. meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bu dönem itibarıyla parlamento geleneği sürekli olarak devam etmiştir. Parlamenter sistemin başlangıcı olarak da bu gelişmeler söylenebilir. Ancak Türkiye'de uygulanan siyasi sistemlere bakıldığında, öncelikle 1921 Anayasası'nın farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Çünkü 1921 Anayasası'nda devletin meclis

tarafından idare edildiği belirtilir. Hatta devletin yürütme organı ‘Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ unvanını taşımaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, yasama ve yürütme yetkisi meclise tevdi edilmiştir. Bu noktada, 1921 Anayasası’nda benimsenen siyasal sistem meclis hükümeti sistemi olduğu söylenebilir (Akgül, 2015: 188-190).

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk anayasası ise 1924 Anayasası’dır. 1924 Anayasa’sında 1946 yılında çok partili hayata geçiş sürecine kadar ilginç bir siyasal sistem uygulaması vardır. Bu dönemde tek partili otoriter bir siyasal sistem uygulanmıştır. 1946 sonrası dönemde ise çok partili hayata geçilmiş ve demokratik niteliğe sahip parlamenter sisteme benzer bir siyasal uygulama ile karşılaşmıştır (Özbudun, 2017: 105). 1924 Anayasa’nın yürürlükte olduğu sürece bakıldığında; hem meclis hükümeti hem de parlamenter sistem uygulamalarına yer verdiği görülmektedir. Bu yönü ile 1924 Anayasası karma hükümet modelini benimsediği söylenebilir. 1924 Anayasası’nın meclis hükümeti sisteminden klasik parlamenter sisteme geçiş sürecine yön veren ve geliştiren bir özelliği vardır (Yazıcı, 2013: 116-118). 27 Mayıs 1960 tarihinde DP hükümetine yapılan darbe ile 1924 Anayasası’nın siyasal sistem düzenine son verilmiştir. Ancak 1961 yılında hazırlanan yeni anayasa ile yeni bir siyasal düzen kurulmuştur.

Türk anayasal tarihinde 1961 Anayasası birçok özelliğe ilk kez yer vermiştir. Temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvenceye alınması, yargı bağımsızlığı, çoğulcu demokrasi anlayışı ve sosyal devlet gibi hukukun temel prensipleri anayasal literatüre girmiştir. Böylelikle hukuk devleti anlayışının temel mekanizmaları inşa edilmiştir. Ayrıca 1961 Anayasası çift meclis sistemini öngörmekte ve bu yönü ile klasik parlamenter sistemini çağırıştırılmaktadır (Yazıcı, 2011: 34-35). Türk siyasal hayatında 1960 sonrası dönemde yaşanan sosyal ve ekonomik değişkenlikler ise siyasal alanda krizlerin çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu krizlerin ulusal nedenleri siyasal istikrarsızlık ve sağ-sol eğilimlerin kutuplaşmasıdır. Buna ilaveten devlet mekanizmasının hantallaşması da siyasal istikrarsızlığı tetiklemiştir. Küresel boyutta ise soğuk savaşın etkileri de ulus devletlere yansımıştır. Türkiye’nin hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal bakımdan düştüğü bunalım neticesinde ise 1980 yılında yapılan darbe ile anayasal düzen bozulmuştur (Zürcher, 2013: 342-349).

1980 darbesini takiben 1982 yılında yeni bir anayasa oluşturulmuştur. 1982 Anayasası ile siyasal sistem yeniden yapılandırılmıştır. Yeni siyasi partilerin kurulması ve 1983 yılında yapılan genel seçimler ile demokratik anayasal düzen tekrar tesis edilmiştir (Ahmad, 2014: 159-164). 1982 Anayasası’nda benimsenen hükümet sistemi parlamenter sistemdir. Yasama yetkisi TBMM’ye tanımlı iken yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu arasında paylaştırılmıştır. Ayrıca 1961 Anayasası’na kıyasla yürütmenin ağırlığı artırılmıştır (Yazıcı, 2013: 124-125).

2000 sonrası siyasal hayata bakıldığında ise parlamenter sistemden kopuşun yaşandığı ve başkanlık sistemine doğru bir evrimin gerçekleştiği dikkat çekmektedir. 2003 yılında Anayasa Komisyonu başkanı olan Burhan Kuzu başkanlık sistemine dair görüşler dile getirmiştir. Bu süreçte Burhan Kuzu tipik bir ABD modelini yerine Türkiye’ye özgü bir başkanlık sistemi önerisinde bulunmuştur (Kuzu, 2016: 132). Başkanlık sistemi tartışmalarında kazanılan ivme ise 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde biraz daha hız kazanmıştır. Ancak Abdullah Gül’ün aday olarak gösterilmesine karşılık Genelkurmay

Başkanlığınca “cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olma ve bunu davranışlarına yansıtma” gereği vurgulanmıştır. 2007 yılında Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığı adaylığı süreci ise siyasi krizleri tetiklemiştir. Buna ek olarak 2007 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi genel başkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan anayasa komisyonundan bir anayasa taslağı talep etmiştir. Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında oluşan heyet 137 maddelik bir anayasa önerisi hazırlamıştır (Erdoğan ve Acar, 2016: 184). Ancak taslak metnin sosyal devlet ilkesini göz ardı etmesi ve liberal bir tez olması yönüyle eleştirilmiştir. Bu durumda siyasi krizlerin derinleştiği görülmektedir. Yeni bir anayasa oluşturulamamış olsa da mevcut anayasa üzerinde 2007 yılında bir değişikliğine gidilmiştir. Bu anayasa değişikliğinde 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceğine yer verilmiştir. 2014 yılında halk tarafından yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile klasik parlamenter sistemden uzaklaşıldığı görülmektedir (Akgül, 2015: 222-223). Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçiminin yarı başkanlık sistemi görünümü verdiği söylenebilir. Ancak bu uygulama tamamen yarı başkanlık sistemi ile örtüşmemektedir. Bu yönü ile melez bir sistem olduğunu ifade edilebilir. Hatta buna dayalı olarak devlet başkanının meşruluğunun direkt halka dayandırılmasından dolayı siyasal sistem uygulaması “başkanlı parlamenter sistem” olarak nitelendirilmiştir (Yücel, 2009: 266; Gönenç, 2013: 274).

Öte yandan, 2017 Anayasa Değişikliği ile oluşturulan ve 2018 yılında fiilen uygulanan yeni model Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’dir. Bu siyasal sistem teorik olarak bir başkanlık sistemi olsa da kendine has pratik uygulamaları da vardır. Siyasal sistem özellikleri bağlamında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin kavramsal karşılığına ve ön plana çıkan özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; “doğrudan halk tarafından seçilen ve tüm yürütme görev ve yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanının bulunduğu, millet adına yetki kullanan kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan yönetim sistemi” şeklinde tanımlanmıştır (TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 2018: 16). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; üniter devlet yapısına sahip, partili cumhurbaşkanlığına dayalı olan ve Cumhurbaşkanı’nın doğrudan halk tarafından seçildiği bir hükümet biçimi modeli olarak tanımlanmaktadır (Turan, 2018: 48). Diğer bir şekilde, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi; sert kuvvetler ayrılığına dayanan, fren ve denge mekanizmanın mevcut olduğu, yasama ve yürütme organlarının direkt halk tarafından seçildiği ve halka karşı sorumlu tutulduğu, yasama ve yürütme organlarının eş zamanlı seçildiği ve seçimleri yenileyebilme yetkisiyle donatıldığı, yargı organının ise bağımsız ve tarafsız olarak nitelendirildiği; bu çerçevede devletin temel fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargının eşit dereceli etkinliğinin amaç edildiği, böylelikle siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik olan bir hükümet modeli şeklinde tanımlanabilmektedir (Gülener ve Miş, 2017).

5. TÜRKİYE’NİN SİYASAL İSTİKRAR ARAYIŞI VE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI

Türkiye’de hükümet tartışmaları “istikrarı” erek olarak ele almıştır. İstikrar kavramı iki temel prensip ile incelenmelidir. Bunlar düzen ve sürekliliktir. Siyasal sistem içerisinde bir düzenin varlığı ve bu düzenin sürdürülebilirliği istikrara işaret etmektedir (Canıklıoğlu, 1999: 18). İstikrar kavramının muhtevası çok geniştir. Ancak içerik bakımından istikrar amacı göz ardı edilmekte ve bu durum ülkelerin siyasi sistemlerine yansımaktadır.

Siyasal sistem uygulamalarında istikrar kavramı “siyasal istikrar ve hükümet istikrarı” şeklinde karşımıza gelmektedir. Kavramlar birbiri ile aynı doğrultuda kullanılıyor gibi olsa da aslında içeriğinde önemli farklılıklar vardır. Buradan hareketle öncelikle siyasal istikrar ve hükümet istikrarı arasındaki farkına değinmek gerekir. Devlet organlarından biri olarak yürütme yetkisi siyasal sistemlerde hükümet tarafından kullanılmaktadır. Hükümetlerin görev süreçleri boyunca yetkiyi elinde bulundurması yani hükümette kalması hükümet istikrarına işaret etmektedir. Buna ilaveten, hükümet istikrarının var olup olmadığını anlayabilmek için; hükümet değişikliği, hükümetlerin görev süresi, hükümetlerin sayısı, siyasi partilerin etkisi, seçim sistemi gibi teknik ve veri odaklı bir yaklaşım sağlamak gerekmektedir. Buna karşın siyasal istikrar ise hükümet istikrarına kıyasla daha kapsamlıdır. Yani siyasal istikrarın muhtevasında daha fazla kriter yer alır. Bunlar ise; ekonomik kalkınma, sivil anayasa, toplumsal huzur şeklindedir (Tosun ve Tosun, 1999: 15-66). Yani siyasal istikrarın sadece politik değil aynı zamanda toplumsal ve ekonomik içeriğe sahiptir. Buradan hareketle siyasal istikrar; hükümet istikrarı, toplumsal huzur, ekonomik refah gibi bileşenlere yer vermektedir. Yani hükümet istikrarı siyasal istikrarın sadece bir bileşenidir.

Öte yandan, hükümet istikrarının görev süresi ve değişiklik sayısı gibi verileri ile ölçülebilir olduğunu görülmektedir. Ancak kapsam olarak daha geniş olan siyasal istikrar için ölçütleri keskin bir şekilde belirlemek kolay olmayacaktır. Hükümetlerin görev süresinin uzun olması, koalisyon hükümetlerinin azlığı, şiddet olaylarının olmaması, anayasal rejimin meşru varlığı, çok yönlü toplumsal niteliğin varlığı, sosyo-ekonomik refah, ekonomik büyüme, içsel ve dışsal çatışmaların olmaması, askeri müdahalelerin olmaması, dini ve etnik gerilimlerin yaşanmaması, evrensel hukuk ilkelerinin geçerliliği, yapısal ve işlevsel sorumluluk tanımlamaları ve hesap verilebilirlik gibi olguların varlığı siyasal istikrarın ölçütleridir (Hurwitz, 1973: 449; Feng, 1997: 391; Tusalem, 2015: 21). Buna karşılık siyasal protesto, sivil itaatsizlik, grev, politik krizler, ekonomik krizler ise siyasal istikrarsızlık göstergesidir (Kalaycıoğlu, 2016: 437). Bu bağlamda, siyasal istikrar kapsam bakımından geniş, çok boyutlu ve siyasal sistemin işleyişine yön veren bütün kriterleri ölçüt olarak kabul eden istikrar anlayışıdır (Ake, 1975: 273). Toplumsal düzenden ekonomik refaha, siyasal kültürden hukuk normlarına, siyasal tercihlerden seçim sistemlerine birçok unsur siyasal istikrarın bileşenidir. Siyasal sistemlerin temel amacının istikrar olduğu düşünüldüğünde ise bu ölçütlere dikkat etmek önem arz etmektedir. Yani benimsenen hükümet sistemi ile istikrar amacı sadece teknik bir yaklaşımla değil toplum, kültür, ekonomi ve evrensel hukuk anlayışına uygun olarak tayin edilmelidir. Bu durumun göz ardı edilmesi halinde ise siyasal istikrarsızlıklarla karşılaşmak mümkündür. Siyasal istikrar ve hükümet istikrarı arasındaki farkı anlamak adına Türkiye önemli bir örnektir.

Türkiye’de 1946 ve 1950 yılları arasını kapsayan dönemde CHP, 1950 ve 1960 yıllarını kapsayan dönemde DP hükümetteydi. Yani bu dönemlerde parlamentoda çoğunluğa sahip siyasi partiler yürütme yetkisi ve görevine sahipti. Ancak hükümetin istikrarlı bir duruş sergilemesine rağmen 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yapılmıştır. Bu darbenin başlıca sebepleri ise ordu ile DP’nin gergin ilişkileri ve 1955 sonrası yaşanan ekonomik gerilemedir (Ahmad, 2014: 118-123). Buna ilaveten Milli Birlik Komitesi’nin demokrasi ve kardeş kavgasına dikkat çekerek darbeyi yapmaları doğrudan siyasal istikrarsızlığın göstergesidir. Bu noktada hükümetlerin tek başına yürütme yetkisini kullanması hükümet istikrarına işaret eder. Ancak bu

istikrar bir yanılgıdır. Çünkü 1960'lara gelen süreçte yaşanan ekonomik, toplumsal ve politik krizler neticesinde 1960'da yapılan askeri darbe siyasal istikrarsızlığa işaret etmektedir.

1960 ve 1980 arası döneme bakıldığında ise; hükümet ve siyasal istikrardan söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü 1960 darbesi sonrası siyasal düzende beklenen istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Koalisyon hükümetleri ile geçen bu dönemde siyasal istikrarsızlık derinleşmiştir. Sosyal ve ekonomik krizler ise bu durumu tetiklemektedir (Dursun, 2018: 219-240). Ayrıca 12 Mart 1971 yılında verilen muhtıra ve 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbe istikrarsızlık durumunu ortaya koymaktadır. Ancak 12 Mart muhtırası burada siyasal istikrar ve hükümet istikrarını anlamak adına önemli bir argümandır. Çünkü 1960 ve 1980 tarihleri arasında sadece iki kez tek parti ile hükümet kurulabilmiştir. O hükümette 1965 genel seçimleri ve 1969 genel seçimleri ile Adalet Partisi'dir. AP genel başkanı Süleyman Demirel tek parti olarak 1971 yılında gerçekleşen muhtıraya kadar hükümette kalmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta AP hükümetinin tek parti olarak hükümet istikrarını sağladığıdır. Ancak askeri bir müdahale neticesinde başbakan Demirel'in istifası gelmiştir. Bu durum hem hükümet istikrarını ortadan kaldırmış hem de siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir.

1983 ve 2000 yılları arasına bakıldığında ise kimi zaman hükümet istikrarının sağlandığı kimi zaman ise sağlanmadığı söylenebilir. 1983 ve 1987 genel seçimleri sonucunda Anavatan Partisi tek başına hükümeti kurabilmiştir. ANAP genel başkanı Turgut Özal'ın liberal tutumu ile ekonomik bir standardın sağlandığı söylenebilir. Böylelikle siyasal ve hükümet istikrarından bahsetmek mümkündür. Ancak ara rejim sonrası bir dönem olması ve siyasi liderlerin bir süre yasaklı olması gibi sebepler ise demokrasi niteliğine aykırıdır. Öte yandan, 1991 genel seçimleri ile tekrar koalisyon hükümetleri kurulmaya başlamıştır. 2002 genel seçimlerine kadar seçimlerden beklenen hükümet istikrarı sağlanamamıştır.

Üstelik 1983 seçimleri ile uygulanan %10 seçim barajı uygulaması ile yönetimde istikrar hedeflenmişti. Ancak yönetimde istikrarı sağlama hedefi birçok siyasi, iktisadi ve toplumsal kriz ile sekteye uğramıştır. Bu krizlere örnek olarak; 1994 yılında TL'de %65'i oranında devalüasyon yapılması verilebilir. Buna ilaveten 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu'nun postmodern darbesi de siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir (Zürcher, 2013: 430-431). Başbakan'ın istifa etmesinden dolayı hükümet istikrarından da söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Türk siyasal hayatında yaşanan bu krizler neticesinde başkanlık sistemi tartışmaları 1980'li yıllar itibariyle Turgut Özal'la başlamıştır. Başkanlık sistemine geçiş eğiliminin temel gayesi ise istikrarı sağlamaktır. Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan hükümet istikrarsızlıkları başkanlık sistemi eğilimini arttırmıştır. Hatta başta karşı çıkmasına rağmen Süleyman Demirel'de başkanlık sistemine geçilmesine yönelik tutum sergilemiştir. Ancak bu dönemlerde siyasal sistemde bir değişiklik yapılmamıştır.

Türk siyasal hayatında 2002 ve sonrasına bakıldığında ise; hükümet istikrarının sağlandığı görülmektedir. Çünkü Adalet ve Kalkınma Partisi 3 Kasım 2002, 22 Temmuz 2007, 12 Haziran 2011, 1 Kasım 2015 seçimleri ile tek başına hükümet kurmayı başarmıştır. Hükümet istikrarının olduğu bu dönemde ise bazı siyasal istikrarsızlık göstergelerinden söz etmek mümkündür. Bu göstergelerden biri 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecinde Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesinde yayınladığı

bildirir. Çünkü Türk siyasal tarihinde e-muhtıra şeklinde yer edinmiştir. Bunun neticesinde anayasal krizler yaşanmıştır. Sivil anayasa tartışmaları ileri sürülmüştür (Özbudun, 2009: 115-121; Dursun, 2018: 347-350). Nihayetinde ise anayasa değişikliğine gidilmiş ve 2014 cumhurbaşkanı seçiminin halk tarafından yapılmasının önü açılmıştır. Ayrıca diğer bir gösterge 2008 ve 2012 yıllarında yaşanan küresel boyuttaki ekonomik krizlerdir. 2015 yılında 7 Haziran seçimleri ile hükümetin kurulamayışı, koalisyon hükümet arayışları ve 1 Kasım 2015’de seçimlerin yenilenmesi yine siyasal istikrarsızlığa işaret etmektedir. Buradan hareketle hükümet sistemi tartışmaları devam etmiş ve istikrar vurgusu için başkanlık sistemi söylemleri hız kazanmıştır. 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi de sistem değişikliği düşüncesine ivme kazandırmıştır.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile klasik parlamenter sistemden kopuş tamamen gerçekleşmiştir. 2018 seçimleri ile fiilen uygulamaya giren yeni sistem Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemidir. Teorik bir başkanlık sistemi olan yeni sistem Türkiye’ye özgüdür. Sistemin temel gayesi ve mantığı ise istikrarı sağlamaktır. Yeni sistemin getirileri şu şekildedir;

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde devlet başkanı ve hükümet başkanı aynı kişidir. Yani Cumhurbaşkanı yürütme yetkisi ve görevini tek başına üstlenmektedir. Cumhurbaşkanı hükümet başkanı olarak parlamentoda siyasi parti lideridir. Sistemin kilit noktası cumhurbaşkanıdır. Yürütme organı olarak Cumhurbaşkanı’nın güçlendirildiği bir sistemdir. Cumhurbaşkanı’nın seçimi halk tarafından yapılır. Seçimde salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı olabilir. Üstelik cumhurbaşkanı seçiminde salt çoğunluğu sağlayan bir aday yok ise bu seçimi izleyen ikinci Pazar günü tekrar bir oylama yapılır. Bu oylamaya en çok oy alan iki aday katılır. İki aday arasında yapılan seçimle cumhurbaşkanı kesin olarak seçilmiş olur.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel özellikleri şöyle sıralanmıştır; bir uzlaşma yönteminin çıktısıdır. Hükümetin meşruluk kaynağı halktır. Bu yüzden milli irade esastır. Dinamik ve dönüşümcü bir yapıya sahiptir. Cumhurbaşkanı hem cezai hem de siyasi sorumluluğa sahiptir. Seçimleri karşılıklı yenileme yetkisi ile yasama ve yürütme erkleri dengelidir. Bakanlık ve milletvekilliği sıfatları tek kişide birleşemez. Bu durum sert kuvvetler ayrılığını gösterir. Kanun teklif hakkı sadece parlamentoya aittir. Seçimler daha ekonomik ve istikrarlı yapılmaktadır. Bürokratik yapı esnemiş ve karar alma-uygulama süreçleri hızlanmıştır. Bütçe krizleri engellenmiştir (Yıldırım, 2017: 147-181).

Öte yandan, Türkiye’de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem ile ileri sürülen temel esaslar cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin eleştirisine dayalıdır. Özellikle güçlendirilmiş parlamenter sistem cumhurbaşkanı seçimi, yürütme yapısı, karşılıklı seçim yenileme yetkisi, ittifak sistemi, siyasi denetim ve bütçe kanunu gibi konulara yer verilmiştir. Bu noktalara bakıldığında ise dikkat çeken hususlar şöyledir;

1982 Anayasası’na göre; “Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır” şeklinde ibare yer almaktadır. Anayasa’da yer alan bu madde 2017 Anayasa değişikliği ile gelen düzenlemeler neticesinde eklenmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ve yürütme seçimleri eş zamanlı olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı’nın seçimi genel oyla

yapılmaktadır. Salt çoğunluğu sağlayan aday seçimi kazanmaktadır. İlk oylamada salt çoğunluk sağlanamaz ise ilk oylamada en çok oy alan iki aday ikinci tura kalmaktadır. İki adayın katıldığı seçimde oyların çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmektedir. 1982 Anayasası'nın ilk haline bakıldığında ise; Cumhurbaşkanı'nın TBMM'nin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile seçildiği görülmektedir. İlk iki tur sonucunda Cumhurbaşkanı seçilemezse üçüncü turda salt çoğunluk yeterli olmaktadır. Yine de Cumhurbaşkanı seçilemezse üçüncü turda en çok oyu alan iki aday arasında dördüncü tur oylama yapılmaktadır. Bu turda da herhangi bir aday salt çoğunluğu elde edemezse TBMM'nin feshedilmesi ve erken seçimlere gidilmesi öngörülmektedir. 1982 Anayasasında böyle bir yöntem başvurulmasının sebebi 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu 1980 yılında yaşanmış olan Cumhurbaşkanlığı krizidir. Çünkü 1980 yılında neredeyse altı ay boyunca 115 tur oylama yapılmasına rağmen Cumhurbaşkanı seçilememiş ve Türkiye'de yönetememe krizi ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasası'na göre ilk iki oylama da üçte iki çoğunluk aranmaktaydı. Eğer bu süreçte Cumhurbaşkanı seçilemezse diğer turda salt çoğunluk gerekiyordu. Yani üçüncü turda salt çoğunluğu sağlayan aday cumhurbaşkanı olmaktadır. Ancak bu turda da salt çoğunluk sağlanamaz ise en çok oy alan iki aday dördüncü tura kalmaktadır. Dördüncü turda üye tam sayısının salt çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilmektedir. Ancak üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanamaz ise TBMM seçimlerinin yenileceği belirtilmektedir. Bakıldığında 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı seçim süreci oldukça zor koşullara bağlıdır. Hatta aranan çoğunluğun sağlanamaması sebebi ile seçimlerin yenilenmesi ihtimali vardı. Buna karşın, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde; Cumhurbaşkanı'nın seçimi eskiye nazaran daha kolay bir yöntemle ve kesin olarak neticeye varacak şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum hükümet istikrarı sağlamaya hizmet etmektedir.

Öte yandan, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme yetkisi ve görevi cumhurbaşkanına aittir. Yani devlet başkanı ve hükümet başkanı aynı kişidir. Hatta siyasi parti lideridir. Yani tek bir kişiye birçok yetkinin tanımlandığı görülmektedir. Fakat aynı kişinin birden çok rolü olması ve siyasi parti bağlantısı eleştirilen temel noktalardandır. Oysa parlamenter sisteme bakıldığında hükümet başkanı ve devlet başkanı farklı kişilerdir. Ayrıca devlet başkanı sembolik ve kapsayıcı bir rol üstlenmektedir. Hükümet başkanı ise iktidarın faaliyetlerinde rol üstlenmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yasama ve yürütme organlarına seçimleri yenileyebilme yetkisi tanınmıştır. Seçimleri yenileme kararını yürütme gücü olarak Cumhurbaşkanı tek başına alabilmektedir. Buna karşılık, yasama gücü olarak TBMM seçimlerin yenilenmesi kararını üye tam sayısının beşte üçü (en az 360 milletvekili) çoğunluğunu sağlayarak alabilmektedir (Turan, 2018: 51). Bu durum iki şekilde yorumlanmaktadır. İlk yorum; yasama ve yürütme arasında karşılıklı bir denge sistemi kurulmasıdır (Yıldırım, 2017: 158). Yani denge ve denetim bağlamında önemli bir argümandır. İkinci yorum; seçimlerin yenilenmesinin bir fesih olup olmadığıdır. İki taraflı, karşılıklı ve kendi varlığına da son veren bir özelliğe sahip olması sebebiyle seçimlerin yenilenmesi özelliği fesih mantığından uzakta tutmaktadır. Fakat yasama ve yürütme organı arasındaki bu özel durumun göz önüne alınması halinde seçimlerin yenilenmesinin fesih niteliği taşıdığı söylenebilmektedir (Gözler, 2021b, 164-167). Çünkü yürütme organı tek başına bu kararı alabilir ve kendi görevine son verme pahasına TBMM'nin tekrar oluşmasına imkan sağlayabilmektedir. Bu

yönü ile seçimlerin yenilenmesi denge temelli ve iki taraflı bir fesih türü olarak yorumlanabilmektedir. Bu durumda yasamanın faaliyetlerine devam edebilmesi için yürütmeyle, yürütmenin faaliyetlerine devam edebilmesi için yasamayla işbirliği içerisinde kalmaları gerektiği görülmektedir (Kaboğlu, 2016: 39).

Öte yandan, cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde eş zamanlı seçimler parlamento çoğunluğunu sağlayan parti ile cumhurbaşkanı seçilen adayın “farklı” partilerden olması durumuna sebebiyet verebilir. Bu durum ise büyük bir siyasi istikrarsızlık olasılığı taşımaktadır. Hatta siyasi tikanlıklar ve krizler baş gösterebilir. Bu soruna yönelik olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde somut bir çözüm argümanı olarak sadece seçimlerin yenilenmesi görülmektedir. Ancak bu kararı almak zordur. Çünkü seçim sonuçlarının ne getireceğini kestirmek pek mümkün değildir. Yani seçimlerin yenilenmesi kararının alınma ihtimali azdır. Çünkü seçimin kaybedilme riski vardır. Bu yüzden seçimlerin yenilenmesi yöntemi siyasi sistem sorunlarını çözmeye her zaman hizmet etmeyebilir. Ayrıca seçimlerin yenilenmesi durumunda ise siyasi istikrarın sekteye uğramış olacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ittifak uygulaması vardır. Bir türlü koalisyon mantığına dayalı olsa da ittifakın siyasi faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla hizmet ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda ittifak uygulamasının avantajları; siyasi koordinasyon, siyasi partilerinin etki alanının genişlemesi, siyasi partilerin kapsayıcılığı, siyasi bütünlük ve siyasi uzlaşma gibidir. İttifak uygulaması hükümetin kurulmasına ve siyasi bütünlüğün sağlanmasına yönelik avantaj sağlar. Buna karşılık; siyasi prensiplerden ödün verme, karar alma sürecini parçalama, siyasi kitlenin melezleşmesi, işbirliğinin bozulması gibi dezavantajlara sahiptir (Miş ve Duran, 2018: 14). İttifak sisteminin avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurulduğunda işleyiş mantığının koalisyon hükümeti modelinden bağımsız ya da farklı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu durumda ittifak sistemiyle hükümetin kurulabilmesi hükümet istikrarına işaret eder. Ancak koalisyon mantığına dayalı bir hükümet ise parçalanma riski ve siyasi krizlere sebebiyet verme olasılığından dolayı siyasi istikrarsızlık göstergesidir. 2018 seçimi ile kurulan Cumhurbaşkanlığı İttifakına bakıldığında ittifakın büyük partisi Ak Parti’dir. Ancak marjinal tutumları ile MHP bu ittifaka yön verebilmektedir. Çünkü cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde tek bir parti parlamento çoğunluğunu sağlayamayınca ittifaka ihtiyaç duyulabilir. Bu ittifak yapıları ise koalisyon hükümetlerine benzer bir yapıdadır. Ancak fonksiyonel olarak bakıldığında marjinal yani ittifakın küçük ortağının etkisi büyük olabilmektedir. Yani almış olduğu oy oranına karşılık siyasi işleyişe daha büyük etkide bulunabilir. İttifakın büyük partisi ise farklı fikirleri savunmak zorunda kalabilir. Diğer bir ifade ile ittifak sistemi küçük partiyi olduğundan daha güçlü gösterirken büyük partiyi marjinal görüşlere meyilli hale getirebilmektedir.

Öte yandan, 2017 Anayasa Değişikliği ile TBMM’nin bilgi edinme ve denetim yolları arasından “gensoru” önergesi çıkartılmıştır. Oysa gensoru, parlamenter sistemlerde bakanlar kurulu ve bakanların siyasi sorumluluğunu gerçekleştiren ve güvensizlik oyuyla görevden uzaklaştırılmasına imkan tanıyan en etkili denetim yollarından birisi olarak görülmektedir (Özbudun, 2018: 138). Yani gensoru; parlamenter sistem döneminde, TBMM’de başbakana veya bakanlardan birine, milletvekilleri tarafından açılan ve sonunda soruşturma yapılması istenebilen bir soru önergeydi. Bu yönüyle yasama organının elinde var olan bir

denetim argümanı olarak gensoru önergesini parlamentonun kaybettiği görülmektedir. Böylelikle siyasi denetim konusu da hükümet sistemi tartışmalarının temelinde yer edinmiştir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanı tek başına kararname çıkarabilmektedir. Böylelikle karar alma ve uygulama mekanizmasına hız kazandırmasını söylenebilir. Ancak karar ve uygulama sürecinin birbirine bağıl hale geldiğine dikkat etmek gerekir. Çünkü yeni sistemde TBMM’de kanun yapımı sürecinin aldığı zaman ve zahmet yerine Cumhurbaşkanı kararname yetkisi ile gerekli hükmü hızlı bir oluşturabilmektedir. Buradan hareketle anayasal düzenin alt normlarının kanun yerine KHK ile düzenlenmesi hükümet adına daha kolaydır. Bu durumda parlamentonun yasa yapım işlevinin zayıfladığı ileri sürülmektedir (Akartürk ve Küçük, 2021: 49-50).

1982 Anayasası’nın 87. maddesi doğrultusunda bütçe ve kesin-hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek TBMM’nin görev ve yetki alanı içerisinde tanımlanmıştır. Ayrıca bütçe de bir kanun niteliği taşımaktadır. Bütçe kanunu; devletin gelecek bir dönemdeki gelirlerini ve harcamalarını miktarını belirleyen ve yürütme organına yapacak harcama ve toplanacak gelirlerle ilgili yetki veren kanundur. Bu durumda bütçenin kabul edilmesi TBMM’ye, bütçede tanımlanan imkan ve işlemlerin uygulanması ise yürütme gücüne verilmiştir (Alkan, 2017: 5). TBMM’nin çizdiği ekonomik sınırlar çerçevesinde yürütme gücü faaliyetlerini ve işlemlerini uygulayabilmektedir. Dolayısıyla bütçenin kabul edilmesi yoluyla TBMM yürütmeyi dönemsel olarak denetlemektedir (Gülener ve Miş: 2017: 17). Aynı kanun yapım sürecinde olduğu gibi bütçe kanununda da TBMM’nin siyasi denetim imkanı yer almaktadır. Fakat bütçe ile yapılan bu denetimin diğer denetimlerden farkı ise ekonomik olmasıdır. Yani bütçe ve kesinhesap kanunu TBMM’nin yürütme üzerindeki siyasi ve ekonomik denetimdir (Akçay, 2017: 55-56). Türkiye’de bazı dönemlerde bütçe reddedilmiş ve siyasal istikrar doğrudan etkilenmiştir. Türkiye’de bütçe reddi ilk kez 1965 yılında yapılmıştır. Bunun üzerine dönemin başbakanı İsmet İnönü 13 Ocak 1965 tarihinde istifa etmiştir. Benzer bir şekilde, 1970 yılında Süleyman Demirel başbakanlığı döneminde bütçe reddi ile hükümet düşmüştür. 1965 ve 1970 yıllarında ki bu gelişmelere bakıldığında siyasal istikrar için bütçenin önemli bir kıstas olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile bütçe hakkında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler; bütçeyi hazırlayan kurum, bütçenin sunum şekli, bütçeyi sunan makam ve bütçenin onaylanmaması durumunda uygulanacak durumu kapsamaktadır. İlk olarak parlamenter sistem döneminde bütçe Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanırken, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bütçe Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Ayrıca parlamenter sistem döneminde kanun tasarısı olarak Bakanlar Kurulu tarafından sunulan bütçe, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanı tarafından kanun teklifi olarak sunulmaktadır. Bütçe kanunu hakkında değiştirilen diğer bir durum ise bütçenin onaylanmaması halinde yapılacak prosedürler üzerinedir. Parlamenter sistemde bütçe 31 Aralık tarihine kadar onaylanmak durumundaydı. Eğer bütçe onaylanmadıysa TBMM geçici bütçe hazırlıyor ve o bütçe uygulanıyordu. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de 31 Aralık tarihine kadar bütçenin onaylanması beklenmektedir. Fakat bu tarihe kadar bütçe kanunu çıkartılmazsa Cumhurbaşkanı tarafından 1 yıllık bir bütçe oluşturulacak ve bu bütçe uygulanacaktır. Yani parlamenter sistemde bütçe

kanunu onaylanmadığı takdirde TBMM geçici bütçe hazırlarken Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bütçe onaylanmamış ise Cumhurbaşkanı 1 yıllık bir bütçe yapabilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı tarafından geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanabilmektedir (Çalışkan vd., 2020: 733). Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde TBMM tarafından bütçe kanunu kabul edilmezse yürütme gücü bir alternatif üretebilmekte böylelikle işlem ve faaliyetlerine devam edebilmektedir. Bu durum parlamentonun bütçe üzerindeki fonksiyonel etkisini azaltmıştır. Ancak yürütmenin faaliyetlerinin aksamasını önlediği ve istikrarı sağladığı söylenebilir (Yıldırım, 2017: 180).

Bu çerçevede yasamanın siyasi denetim opsiyonlarının azalması, sert kuvvetler ayrılığına rağmen yasama ve yürütmenin seçim sürecinde bir birine entegre edilmesi, bütçe üzerindeki etkisinin azalması gibi sorunlar; yasamanın fonksiyonel kayıpları olarak görülmektedir (Akartürk ve Küçük, 2021: 38-65).

Öte yandan, Cumhuriyet'in 100. yılına giden bu süreçte muhalefette yer alan siyasi partiler tarafından güçlendirilmiş parlamenter hükümet sistemi en çok tartışılan konulardır. Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Gelecek Partisi, Deva Partisi ve Demokrat Parti "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem" için bir metin hazırlamışlardır. Bu metin deklarasyon niteliğine sahiptir. Altı siyasi parti arasında güçlendirilmiş parlamenter sistem üzerinde bir mutabakat imzalanmıştır. Bu metinde ilk olarak yürütme, yasama ve yargı bakımından Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi değerlendirilmiştir. Kuvvetler ayrılığı teorisi üzerinden yapılan değerlendirme neticesinde mutabakatta; yürütmenin tek elde toplanması, yasamanın denetim gibi fonksiyonlarının kaybı ve atamalarından dolayı yargının bağımsızlığının zedelendiği ileri sürülmüştür. Bu mutabakata göre; güçlendirilmiş parlamenter sistem eskiye dönüş değil, yeni bir sistem önerisi ile yeni bir başlangıç ve yeni bir inşanın var olduğu belirtilmektedir. Güçlendirilmiş parlamenter sistemin Türk devlet geleneğinin ve Cumhuriyet tecrübesinin bir çıktısı olacağı vurgulanmaktadır. Bu sistemin önerilmesindeki gerekçeler ise yine istikrar anlayışına dayandırılmaktadır. Siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla ileri sürüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca çoğulcu demokrasi anlayışına dayalı olarak insanı özne kabul eden bir sistem önerisi olduğu ileri sürülmektedir. Mutabakat; devlet erklerinin tanımlanmasında kuvvetler ayrılığı teorisini merkeze almaktadırlar. Güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisi şeffaf, hesap verilebilir, etkin, tarafsız gibi prensipleri benimsediği belirtilmektedir. Buna dayalı olarak, güçlendirilmiş parlamenter sistemin temel esasları; denge ve denetim, temsilde adalet, yönetimde istikrar, devlet organlarına dengeli güç dağıtımı, etkin ve katılımcı yasama, istikrarlı ve hesap verebilir yürütme, bağımsız ve tarafsız yargı şeklinde sıralanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye'de siyasal sistem değişikliğine rağmen hükümet sistemi tartışmaları son bulmadığı görülmektedir. Son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler de hükümet sistemi tartışmalarını daha da gündeme taşımıştır. Özellikle enflasyon, işsizlik ve faiz oranı gibi makro-ekonomik göstergelere dayalı yaşanan problemler bu siyasal sistem tartışmalarını derinleştirmiştir. Buna karşın dış politika bağlamında ise başarılı uygulamaların olduğu söylenebilir. Özellikle Azerbaycan desteği, Rusya-Ukrayna savaşında sergilenen denge tutumu, İsveç ve Finlandiya ile imzalanan üçlü memorandum ve tahıl koridoru anlaşması gibi gelişmeler bu başarılarla örnektir. Ancak buna rağmen iç siyasette cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi

uygulanmasından bu yana geçen 3-4 yıllık süreçte hükümet sistemi tartışmalarının sona ermediği görülmektedir.

6. RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEMİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem 1949 Alman Anayasası, 1958 Fransa Anayasası'nda başarı ile uygulanmaktadır. Bunlara ek olarak 1975 Yunan Anayasası, 1978 İspanyol Anayasası, 1982 Türk Anayasası ve 1994 Belçika Anayasası'nda parlamenter sisteme yönelik rasyonelleştirme yöntemlerinin uygulandığı söylenebilir. 1982 Anayasası'nın ilk haline bakıldığında yürütmenin güçlenmesine yönelik öngörülen bir takım uygulamalar vardır. 1982 Anayasasındaki bu uygulamalar 1961 Anayasası'nın otorite-hürriyet dengesini otorite aleyhine bozduğuna dayalı olarak otoritenin güçlendirilmesini öngörmektedir. 1982 Anayasası 1961'e kıyasla daha az katılımcı bir yapı öngörmektedir. Buradaki amaç ise otoritenin güçlenmesidir. Buna dayalı olarak 1982 Anayasası'nda muhalefeti etkisini azaltmak adına toplantı yeter ve karar yeter sayılarında değişikliğe gidilmiştir. 1961 Anayasası'na göre; toplantı yeter sayısı üye tamsayısının salt çoğunluğu iken karar yeter sayısı da toplantıya katılanların salt çoğunluğudur.

1982 Anayasası'na göre; TBMM üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanmaktadır. Ayrıca toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verilmektedir. Fakat karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamamaktadır. Buna ilaveten, 1982 Anayasası'nda siyasi partilerin mecliste grup kurmaları için gerekli milletvekili sayısı 10'dan 20'ye çıkarılmıştır. Benzer bir şekilde meclis başkanlığı seçiminde üye tamsayısının salt çoğunluğu şartından vazgeçilmiştir. Bu uygulamalar ile önceki dönemlerde yaşanan siyasi tıkanıklıkları önlenmek istenilmiştir. Üstelik parlamenter sistem uygulamalarında yürütme yasama organının içinden çıkmaktadır. Bu durumu da göz önüne alarak 1982 Anayasası, yürütme yetkisinin bir türevi olmaktan çıkartmıştır. 1982 Anayasası'na göre yürütme hem yetki hem de görev bakımından düzenlemiştir (Çekiç, 2016: 458-459). Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nda otoritenin ağırlığının arttırıldığı görülse de siyasal istikrar tartışmaları sona ermemiş ve tartışmalar hükümet sistemi odağında ele alınmıştır.

Bu çerçevede, istikrar ve etkinlik amacını gerçekleştirmeyi öngören hükümet sistemi olarak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin Türkiye için uygulanabilirliğine yönelik öngörüler şöyle ifade edilebilir;

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem uygulama yöntemleri itibariyle hükümetlere istikrar ve etkinlik kazandırmayı amaçlar. İstikrar kazandırmaya yönelik uygulamalara bakıldığında matematiksel bir takım usullere dayandırıldığı söylenebilir. Bu matematiksel usuller klasik parlamenter sistemin istikrar krizleri olarak görülen; hükümetin kurulmasında yaşanan zorluk ve güvenoyu tehdidine yönelik çözüm temellidir. Bu noktada, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem, hükümetin kurulmasındaki sorunun çözümü için daha "*düşük nitelikli bir çoğunluğun aranmasını*" öngörmektedir. Çünkü parlamenter sistemlerde çoğunluğu sağlamak zordur. Bu sorunu aşabilmek amacıyla hükümet kurulması için gereken çoğunluğun esnetilmesi ya da düşürülmesi doğru bir yaklaşım gibi görülmektedir. Ayrıca rasyonel parlamenter sistemde "*zımnî*

güven” uygulaması vardır. Zımnî güven uygulaması ile güvenoyu alınmadan hükümetin kurulmasına imkan sağlayabilir (Gözler, 2010: 622-623). Fakat bu uygulamalar siyasal meşruiyet bağlamında tartışmaya açıktır. Çünkü çoğunluk anlayışı yarıdan bir fazladır. Yani salt çoğunluktur. Salt çoğunluktan daha düşük bir oran ile kurulan hükümetin siyasal meşruluğu tartışmaya açıktır. Aksi halde böyle bir kabulleniş oligarşik bir sonuç ortaya çıkartabilir. Bu noktada, nitelikli çoğunluk anlayışı en yumuşak hali ile salt çoğunluk olmalıdır. Zımnî güven uygulaması ise Fransa’da başarı ile uygulanmaktadır. Fransa örneğine bakıldığında zımnî güven uygulamasının göreve başlamak ve görevde kalmak için uygulandığı görülmektedir. Bu durum doğal olarak süre kaybını önlemekte ve hükümetin bir an önce göreve başlamasına olanak sağlamaktadır. Ancak Fransa uygulamasında bile güvensizlik önergesi verilip hükümetin düşürülmesi ihtimal dahilindedir. Bu noktada güvenoyu alınmadan hükümetin kurulabilmesi istikrar olgusu için önemli bir adım olacaktır. Ancak Türkiye gibi istikrar arayışı devam eden ülkelerde hükümetin güvenoyu uygulaması ile yüzleşmesi kaçınılmazdır. Yani her hâlükârda hükümet istikrarı için salt çoğunluğun sağlanması gerekmektedir. Örneğin, 1980 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimine bakıldığında 6 aylık bir süreçte cumhurbaşkanı seçiminin yapılamadığı görülmektedir. Üstelik 1980 cumhurbaşkanı seçiminde aranan çoğunluğun üye tamsayısının üçte ikisi olması ve dönemin siyasal krizleri sebebiyle cumhurbaşkanlığı seçimi neticeye ermemiştir. Hatta bu kısa süreçte cumhurbaşkanlığını “vekaleten” İhsan Sabri Çağlayangil yapmıştır. 1980 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılamaması aslında 1980 darbesinin sebeplerinden birisidir. Ancak o dönemde daha düşük nitelikte bir çoğunluk aransaydı cumhurbaşkanı seçilebilirdi.

Öte yandan, Parlamenter sistemin güvenoyu noktasında yaşadığı sorunları aşmak adına başka uygulamalarda vardır. Bu uygulamalar; *“güvensizlik önergesi verme hakkına sınırlama getirilmesi”*, *“güvenoyunda sadece güvensizlik oylarının sayılması”* ve *“güvensizlik oyunda üye tamsayısına dayalı nitelikli çoğunluk aranması”* şeklindedir (Yücel, 2009: 158-159). Diğer uygulamalara nazaran bu üç uygulama Türkiye için kısmi olarak uygulanabilir niteliktedir. Çünkü güvenoyu vermeye getirilen sınırlama ile hükümetin düşürülmesi ihtimali azaltılmaktadır. 1958 Fransa Anayasası’na göre güvensizlik önergesi verme hakkı bir kez yapılabilmektedir. 1975 Yunan Anayasası’nda ise güvensizlik önergesi verildikten sonra altı aylık süre boyunca tekrar verilememektedir. Bu örneklerle dayalı olarak klasik parlamenter sistemde her zaman güvenoyu tehdidi varken bunu sınırlamak doğru bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle iktidarlar hükümette kalma kaygısından uzaklaşabilir ve asli fonksiyonu yürütme işlerine daha çok odaklanabilir. Bu yönleri ile Türkiye örneği üzerinden güvenoyu oylamasını sınırlama yönteminin uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin istikrarsızlık ve güvenoyu krizini aşmak için başka uygulamaları da mevcuttur. Bunlardan biri *“serinleme süresinin”* tanımlanmasıdır. Hükümetin düşürülmesini önleme amacıyla yasama erkinin üyelerinin daha rasyonel hareket edebilmeleri için uygulanır. Tanımlanan süre çerçevesinde çıkan siyasal krizlerin soğuması ve yasama üyelerinin soğukkanlı hareket etmesi öngörülür (Tunçkaşık, 2017: 10). Bu yönü ile serinleme süresi hükümetin varlığına yönelik önemli bir uygulamadır. Yasama ve yürütme erkleri arasındaki gerginliğin soğuması istikrar amacına yönelik sonuçlar verebilir.

Örneğin, Türkiye’de gensoru önergesi verilmesi durumunda bir bekleme süresi tanımlıydı. 1982 Anayasası’nın ilk haline göre gensoru önergesi siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekili imzası ile verilmekteydi. Bu önergede verilme süresini takiben üç gün içinde üyelere dağıtım yapılmaktaydı. Ayrıca dağıtımın yapılmasından on gün sonra gündeme alınıp alınmayacağı görüşülmekteydi. Bu yönü ile güvenoyu önergesi aslında serinleme süresi uygulamasına sahiptir. Aradaki süreçte milletvekillerinin fikirleri olgunlaşabilir ve daha rasyonel hareket edebilirler. Bu yönü ile serinleme süresinin Türkiye için uygulanabilir olduğu söylenebilir.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemde güvensizlik oyunun verilmesi bazı koşullara bağlanabilir. Bu uygulamalardan biri “*yapıcı güvensizlik oyunun verilmesidir*”. Yapıcı güvensizlik oyu ile hükümetin düşürülmesi durumunda yerine yeni bir hükümetin kurulması gerekir. Yani yeni hükümetin yapılandırılması şartı ile mevcut hükümetin düşürülmesi mümkündür. Güvensizlik oyu ile hükümetin görevden düşürülebilmesi için yasama üyelerinin yeni bir hükümet başkanı seçmesi gerekir. Böylelikle güvensizlik oyu ile eski hükümet düşebilir iken yapıcı yaklaşımla yeni bir hükümet kurulabilmektedir. (Yazıcı, 2013: 173-176). Özellikle 1949 Alman Anayasası’nda başarı ile uygulanmaktadır. Alman Anayasası’na göre başbakan güvensizlik oyu ile düşürülebilir iken parlamento üyelerinin yeni bir başbakan seçmesi gerekmektedir. Yani yıkıcı bir uygulama olmasının yanı sıra yapıcı bir boyutu da vardır. Hatta yeni hükümet kurulmadan mevcut hükümet düşürülemez. Benzer bir uygulama 1994 Belçika Anayasası’nda da vardır. Belçika Anayasası’na göre; meclis tarafından devlet başkanına yeni bir hükümet başkanı önerilmesi durumunda mevcut hükümet başkanı istifa etmekle yükümlüdür. Yani yeni bir hükümetin kurulması mevcut hükümetin görevine otomatik olarak son vermektedir. Bu durumda her daim bir hükümetin var olduğu ve hükümet değişikliği durumunda bile boş bir dönemin yaşanmayacağı dikkat çekmektedir. Ayrıca hem siyasal istikrar anlayışına hem de hükümet istikrar anlayışına hizmet etmektedir. Özellikle altı siyasi partinin güçlendirilmiş parlamenter sistem önerisinde ileri sürdükleri “*yapıcı güvensizlik oyu*” dikkat çekmektedir. Bu uygulamada; hükümetin düşmesi bir yandan hükümetin kurulması durumuna bağlanmıştır. Üstelik yeni hükümetin kurulması için salt çoğunlukta yeterli olacaktır. Böylelikle yeni hükümetin kurulması güvence altına alınmadan mevcut hükümet düşürülemeyecek olması da istikrara işaret etmektedir.

1949 Alman Anayasası’nda ki uygulaması ile dikkat çeken yöntem ise “*fesih tehdidi altında güvenoyu*” verilmesidir. Bu uygulama ise yasama organının feshi ve hükümetin güvenoyu alamaması durumları birbirine entegre etmektedir. Yani yasama üyeleri hükümeti güvenoyu ile düşürmek isterse aynı zamanda kendi görevini kaybetme riskini de göze almak durumunda kalır. Böylelikle hükümetin istikrarda kalmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiş olur (Gözler, 2008: 163). Yasama üyelerinin bu durumda kendi yetkilerine son verecek olmalarından dolayı güvenoyu ile hükümeti düşürme anlayışından uzaklaşacağı söylenebilir. Çünkü bu uygulama ile hükümeti yok etmekte kararlı olan meclisin kendisi de yok olacağı görülmektedir. Söz konusu olan bu uygulamanın istikrar anlayışına dayalı olması, yasama-yürütme ilişkisini uzlaştırma temeline dayandırmasından dolayı Türkiye için uygulanabilir olduğu kısmen söylenebilir.

Öte yandan, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin hükümete etkinlik kazandırmaya yönelik uygulamaları vardır. Bu uygulamalardan ilki “*blok oylama*” uygulamasıdır. Bu yöntem de kanunların daha kolay çıkartılması amaçlanır. Kanun maddelerinin tek tek oylanmasından ziyade kanun bütün olarak oylanmaktadır. 1958 Fransa Anayasası’nda yer alan bu uygulamada kanunun kabul edilmesi ya da reddedilmesi gerekmektedir. Kabul ve ret işlemleri tek bir blok olarak yapılır ve kanun daha kolay çıkartılabilir. Ayrıca kanunun çıkarılmaması durumunda zaman kaybı yapılmamış olur (Akartürk ve Küçük, 2021: 142). Bu uygulama ile kanun çıkartma işlevinin hız kazanacağı ya da çıkarılmak istenmeyen kanun hakkında zaman harcanmayacağı söylenebilir. Çünkü kanun bütün olarak değerlendirmeye tabidir. Yani kabul ya da ret işlemi vardır. Ancak kanunun bütün olarak değerlendirilmesi her zaman için doğru bir uygulama olmaz. Çünkü kanun taslağının bir kısmı kabul edilebilir iken bir kısmı reddedilebilir. Türkiye’de ise anayasa veya yasa yapım süreçlerine bakıldığında ise fikir ayrılıklarının çokça yaşandığı görülmektedir. Özellikle anayasa komisyonlarının çalışmalarında yaşanan tıkanıklıklar ve aranan oy birliği anlayışı gibi krizlerden dolayı sonuç alınmadığı dikkat çekmektedir (Erdoğan ve Acar, 2016: 189). Bu yüzden blok oylama uygulamasının başarılı olacağını söylemek pek mümkün değildir.

Rasyonel parlamenter sisteme etkinlik kazandırmayı amaçlayan ikinci uygulama ise 1958 Fransız Anayasası’nda uygulanan ise “*giyotin*” uygulamasıdır. Bu uygulama yasa yapım süreci ile hükümetin düşürülmesi durumlarını birbirine entegre etmektedir. Giyotin uygulaması oldukça keskin bir yaklaşımla kanunun kabul edilmesini öngörür. Aksi bir durumda ise hükümetin düşürülmesine sebebiyet verir. Yani kanun kabul edilmeli ya da hükümetin görevine son verilmeli anlayışına dayalıdır (Tunçkaşık, 2017: 10). Giyotin uygulaması etkileri bağlamında büyük sonuçlar doğurma ihtimaline sahiptir. Yasama faaliyetinin etkinliği iktidarın hükümette durmasına bağlanmıştır. Etkinliği hedefleyen bu uygulama hükümeti düşürebilir. Böylelikle hükümet istikrarsızlığına sebep olabilir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemde üçüncü uygulama ise 1949 Alman Anayasası’nda yer alan “*teşrii zorunluluk halidir*”. Bu uygulama giyotine benzer bir yaklaşıma sahip olup yeni bir alternatif sunmaktadır. Aynı giyotin uygulamasında olduğu gibi kanunun kabul edilmesi ya da hükümetin düşürülmesi üzerine kuruludur. Ancak alternatif bir yaklaşımla yasama erkinin kanun yapma yetkisinin altı aylık bir süre askıya almaktadır. Bu noktada kanun kabul edilmeli veya hükümet düşürülmeli ya da yasa yapım sürecinin askıya alınması kabul edilmelidir (Gözler, 2021a: 101). Giyotine nazaran daha esnek bir uygulama olsa da teşrii zorunluluk hali alternatif bir yöntem olarak yasa yapım sürecini dondurmaktadır. Ancak 6 ay boyunca yasa yapılamaması demokratik değerler bakımından doğru bir yaklaşım olmaz. Hatta egemenlik yetkisine sahip olan parlamentonun en asli işlevini 6 ay boyunca kaybettiği söylenebilir. Yani etkinlik kazandırma amacıyla yasa yapım ve hükümet süreçlerinin entegre edildiği bu uygulamalar genel bir yaklaşımla bir etkinlik sağlayabilir. Ama sonuçları itibariyle istikrarı etkileyebilir, hükümeti düşürebilir ve yasa yapım sürecin domine edebilir. Bu tehditleri itibariyle Türkiye için uygulanabilir uygulamalar olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca Türkiye gibi siyasal gündemi hızla değişen ülkelerde 6 aylık bir süreçte kanun çıkartmamak çok zordur.

Rasyonelleştirilmiş parlamenter sisteme etkinlik kazandırmayı amaçlayan diğer uygulamalar ise yürütme erkinin kararname yetkisine yöneliktir. Bu uygulama iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki “özerk

kararname” uygulamasıdır. Bu uygulamada anayasa yürütme erkinin de kararname yetkisine dair düzenlemelere yer vermesini öngörür. Etkinlik kazandırma amacı ile hükümete özerk nitelikte istisnai olarak kural koyma yetkisinin anayasal olarak tanımlanmasını ifade eden uygulamadır. 1958 Fransız Anayasası’nda uygulaması vardır. Dolayısıyla Fransa’da hükümetin ülkeyi yönetmek için kanuna, yani yasama organına daima ihtiyacı yoktur. İkinci uygulama ise “*KHK çıkarma yetkisidir*”. KHK çıkarma yetkisi de hükümete etkinlik kazandırma uygulamalarından birisidir. Hükümete yasama organı tarafından tanımlanan bir yetki neticesinde kanun hükmünde bir norm yapma yetkisinin verilmesini ifade eder (Gözler, 2010: 630-631). Söz konusu olan uygulamalar ise genel bir yaklaşımla yürütme faaliyetlerine etkinlik kazandıracağı söylenebilir. Ancak yürütme organına tanımlanan özerk kararname uygulaması parlamentonun fonksiyonunu azalttığı için Türkiye’de uygulanabilirliği pek mümkün değildir.

7. SONUÇ

Ülkelerin istikrar arayışında ideal ve sürdürülebilir olan siyasal istikrardır. Çünkü hükümet istikrarı hükümetlerin görevde kalma sürelerine bağlıdır. Bu yönü ile hükümet istikrarı her zaman siyasal istikrarı sağlamamaktadır. Türkiye örneğine bakıldığında, istikrarı sağlama rolü sadece hükümet sistemi temelinde ele alınmıştır. Tek parti ile kurulan hükümetler genelde hükümetin sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak makro-ekonomik göstergeler ve siyasal krizler birer istikrarsızlık göstergesidir. Türkiye siyasal istikrar arayışı içerisinde iken aslında istikrar yanlılığı yaşamıştır. Çünkü sürdürülebilir ve ideal olan istikrarın temel bileşenleri arasında ekonomik ve sosyal düzen vardır. Bu bileşenler göz önüne alındığında önemli krizler dikkat çekmektedir. Türkiye’de 1950’lerden itibaren istikrar vurgusunda bazen ekonomi bazense toplum bileşenleri bir şekilde sekteye uğramıştır. Özellikle 1960 darbesi, 1980 darbesi bunlara ek olarak 1971, 1997 ve 2007 yıllarında verilen muhtıralar siyasal istikrarı etkilemiştir. 1994, 2008, 2012 yıllarında ve cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulandığı son 3-4 yıllık süreçte yaşanan ekonomik krizler de istikrar olgusunu olumsuz anlamda etkilemiştir.

Öte yandan, Türkiye’de siyasal istikrarı sağlama amacı sadece hükümet sistemi üzerinden ele alınmıştır. Başkanlık sistemi ve parlamenter sistemlerinin prototipleri üzerinden yapılan yaklaşımlar ise siyasal istikrar yanlılığını tetiklemiştir. Çünkü parlamenter sistem ve başkanlık sistemi toplumsal, kültürel ve tarihsel bir birikimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu noktada, hükümet sistemlerini prototip örnekler üzerinden ele almak doğru bir yaklaşım değildir. Montesquieu’nin ulusların özelliklerine göre “kanunların ruhu” olduğu yaklaşımdan hareketle hükümet sisteminin topluma göre uyarlanması doğru bir tutum olacaktır. Ancak bu uyarılmanın niteliği çok önemlidir. Çünkü siyasal sistem ülkenin “politik, ekonomik ve toplumsal bileşenlerine” dayalı olarak oluşturulmuş olması gerekir. Bunun içinde devlet geleneği, yönetim anlayışı, siyasal kültür, siyasal tercihler, demokratik değerler, evrensel hukukun ilkeleri, toplumsal olgular ve deneyimlenmiş normlar göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir ifade ile; tarihsel birikim ve deneyimler ampirik bir uygulama gibi düşünülmesi ve kazanımlar elde edilmelidir. Bu noktada Türkiye’de hükümet sistemi tartışmalarına bu perspektiften yaklaşmak doğru olacaktır.

Bu bakımdan rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin “bazı uygulamaları” Türkiye’de siyasal sisteme istikrar ve etkinlik kazandırılabilir. Çünkü rasyonel parlamenter sistem akılcı yaklaşımı ile teknik bir tutum

sergilemektedir. Yani yasama ve yürütme ilişkisinin kurulu olduğu yapının sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. Sistemde özellikle hükümetin işleyişi için güvenoyu konusunda sayısal detaylara dikkat edilmektedir. Rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem uygulamalarından güvensizlik oyuna sınırlama getirilmesi, serinleme süresi ve yapıcı güvensizlik oyu Türkiye’de uygulanabilirlik ihtimali fazla olan araçlardır. Buna karşın zımni güven, daha düşük nitelikte çoğunluk aranması ve fesih tehdidi altında güvenoyu verilmesi uygulamaları ise “kısmi” olarak başarılı/başarısız olabilir. Ancak blok oylama, giyotin, teşri zorunluluk hali ve özerk kararname uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanamayacağı görülmüştür. Gözden kaçırılmaması gereken nokta ise; uygulanabilir olan yöntemlerin her birinin “hükümet istikrarını” sağlamaya hizmet etmesidir. İdeal ve sürdürülebilir olanın “siyasal istikrar” olduğu düşünüldüğünde; rasyonelleştirme çabası yetersiz kalabilir. Ayrıca rasyonelleştirme yönteminin pratiğine dair devlet organlarına kavramsal tanımlamalardan ziyade “yapısal ve fonksiyonel” tanımlamalar yapılmalıdır. Bu tanımlamalar ise kuvvetler ayrılığı, denge ve denetim, seçim sistemi, yönetsel olgular, siyasal değerler, seçmen tercihi, siyasal kültür, ideolojik görüşler ve evrensel hukukun demokratik gereklerine dayalı olarak tasarlanmalıdır. Ancak rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem bu ilkelerden ziyade “akli yaklaşımı ve matematiksel detayları” gözetmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de rasyonelleştirilmiş parlamenter sistemin uygulama araçlarından bazıları istikrar sorunlarının çözümüne belli ölçüde cevap verebilir. Ancak Türkiye’nin parlamenter sistem geçmişine bakıldığında; yaşanan sorunlara yönelik bu araçların kalıcı çözümler getirebileceğini söylemek güçtür. Üstelik bu sorunların çözümü sadece hükümet sistemine bağlı değildir. Siyasal sistemler; kültürel, sosyolojik, eğitim, hukuk temelli ihtiyaçları ve insan hakları, siyaset ahlakı, etik gibi prensipleri benimsemelidir. Bu yüzden sorunun sadece hükümet sistemine indirgenmesi doğru değildir. Hatta dünyanın en iyi anayasası ve en iyi siyasal sisteminin Türkiye’ye uyarlanması bile doğrudan sonuç vermeyebilir. Çünkü önemli olan anayasanın pratikteki karşılığı ve o toplum yapısının siyasal kültürüne uygunluğudur.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- AKARTÜRK, E. A. ve KÜÇÜK, T. S. (2021). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem*. Ankara: Adalet.
- AKÇAY, E. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Siyasal Denetim: İdarenin TBMM Tarafından Denetlenmesi. *Ombudsman Akademik*, 3(5): 37-68.
- AKE, C. (1975). A Definition of Political Stability. *Comparative Politics*, 7(2): 271-283
- AKGÜL, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(4): 79-101.
- AKGÜL, M. E. (2015). *Hükümet Sistemleri Tartışması ve Türkiye Örneği*. Ankara: Turhan.
- ALKAN, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi, *Yeni Türkiye Dergisi*, (94): 1-6.
- BURAN, H. (2020). Kuramsal Açıdan Parlamenter Sistem. H. BURAN, M. KARAMAN ve M. DURGUT, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Cilt1. (s. 161-168). Ankara: Nobel.

- BÜLBÜL, K. (2021). *Siyaset Bilimi Sözlüğü*. Ankara: Adres.
- CANİKLİOĞLU, D. M. (1999). Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarı Sağlamasındaki Rolü. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Ankara, 16: 11-44.
- ÇALIŞKAN, A., KAYA, P. B., ve MALAK, M. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Bütçe Sürecine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 721-736.
- ÇEKİÇ, M. (2016). 1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Judgments by the Court of Jurisdictional Disputes/Uyusmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), 441-478.
- DURUN, D. (2018). *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Beta.
- ERDOĞAN, M. (2019). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Siyasal.
- ERDOĞAN, S., ve Eray, A. (2016). Türkiye'de Yeni Anayasa Yapım Süreci Ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu (2011-2013). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 180-191.
- EROĞLU, M. (2010). John Locke'un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21(7), 1-15.
- FENG, Y. (1997). Democracy, political stability and economic growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- GÖNENÇ, L. (2013). Türkiye'deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9(51): 269-279.
- GÖZLER, K. (2008). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2021a). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin.
- GÖZLER, K. (2021b). *Elveda Anayasa*. Bursa: Ekin.
- GUETZEVİTCH, B.M. (1938). *Hukuku Esasiyede Yeni Temayüller*. Çev: Ali Rıza Türel. Ankara: Hapishane Matbaası.
- GÜLENER, S., ve MİŞ, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. *Seta Analiz*, 190, 7-25.
- HURWITZ, L. (1973). Contemporary approaches to political stability. *Comparative Politics*, 5(3), 449-463.
- KABOĞLU, İ. Ö. (2005). *Anayasa Hukuku Dersleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- KABOĞLU, İ. Ö. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (10 Aralık 2016). *Ankara Barosu Dergisi*, (4): 37-44.
- KALAYCIOĞLU, E. (2016). Siyasal Rejim Tasarımı. E. KALAYCIOĞLU ve A. Y. SARIBAY, *Türk Siyasal Hayatı*. (s. 423-448) Bursa: Sentez.
- KUTLU, M. (2001). *Kuvvetler Ayrılığı Temelleri-Gelişimi Hukuk Devletinin Kökenleri*. Ankara: Seçkin.
- KUZU, B. (2016). *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- MİŞ, N. ve DURAN, H. (2018). Seçim İttifakları. *Seta Analiz*, 232, 5-32.
- MONTESQUIEU. (2021). *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev: Berna Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZBUDUN, E. (2009). *Türkiye'nin Anayasa Krizi*. Ankara: Liberte.

- ÖZBUDUN, E. (2017). *Anayasacılık ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- ÖZBUDUN, E. (2018). Millî Güvenlik Konseyi Rejimi, 1982 Anayasası'nın Yapılışı ve Başlıca Özellikleri. E. ÖZBUDUN ve B. YÜCEL. *Anayasa Hukuku* (s. 34-51). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZBUDUN, E. (2018). Yasama Organı. E. ÖZBUDUN ve B. YÜCEL. *Anayasa Hukuku* (s. 122-145). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZDEMİR, H. (2018). *100 Soruda Hükümet Sistemleri*. Ankara: Seçkin.
- SARTORI, Giovanni. (1997), *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. Çev: Ergun Özbudun. Ankara: Yetkin Yayınları.
- TANCHEV, E. (1993). Parliamentarism Rationalized. *E. Eur. Const. Rev.*, 2, 33.
- TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı (2018). *Yeni Sisteme Göre Yasama El Kitabı*. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi.
- TEZİÇ, E. (2016). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta.
- TOSUN, G. E. ve TOSUN, T. (1999). *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, İstanbul: Alfa.
- TUNÇKAŞIK, H. (2015). Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ARAŞTIRMA HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*, (1-38) Ankara: TBMM Basımevi.
- TURAN, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 42-91.
- TUSALEM, F. R. (2015). Democracies, Autocracies, and Political Stability. *International Social Science Review*, 90(1): 1-40.
- YAYLA, A. (2014a). *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit.
- YAYLA, A. (2014b). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Ankara: Adres.
- YAYLA, A. (2015). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres.
- YAZICI, S. (2011). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- YAZICI, S. (2013). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilge Üniversitesi Yayınları.
- YILDIRIM, H. (2017). *Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. İstanbul: Pozitif.
- YÜCEL, B. (2009). *Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet.
- ZÜRCHER, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim.